

Marieke Poelmann (1988) verloor vijf jaar geleden haar beide ouders bij de vlieg-ramp in Tripoli. Ze schreef een boek over het verlies en de nasleep van de ramp: *Alles om jullie heen is er nog*. Poelmann is schrijver en journalist. Foto: René Koster.

Afscheid nemen als je geen afscheid kon nemen

Hoe neem je voorgoed afscheid als je iemand slechts voor drie weken hebt uitgezwaaid? Marieke Poelmann, die haar ouders verloor bij de Tripoli-ramp, benadrukt het belang van verzamelen van feiten en het samen organiseren van een waardige uitvaart.

Een fijne vakantie heb ik ze gewenst: “Heel veel plezier en tot over drie weken.” Dat is ook een soort afscheid. Maar niet het afscheid tot ver in het hiernamaals dat ik had moeten nemen. Toen ik mijn vader nog eens stevig omhelsde en mijn moeder uitzwaaide bij het station, had ik geen idee dat ik ze nooit meer levend terug zou zien. En dood ook niet.

Twee gesealde doods-kisten kwamen aan op Schiphol. Na elkaar, twee en drie weken na de crash. Het identificatie-proces en de repatriëring vanuit Libië waren niet zodanig te coördineren dat de lichamen van mijn ouders gelijktijdig aan zouden komen. Toen ze er allebei waren, nodigden de familierechercheurs ons uit op het mortuarium van Schiphol. Een donker kamertje zonder ramen met twee kisten. Lagen daar echt mijn vader en moeder?

Afscheid nemen als je geen afscheid hebt kunnen nemen, hoe doe je dat? Een van

de vele vragen waar ik lange tijd geen antwoord op had. Ik ben op zoek gegaan, heb gedwaald en gerouwd zonder handleiding. Die is er namelijk niet. Hulpverleners waren er wel, te over: Slachtofferhulp, rouwbegeleiders, familierechercheurs en psychotherapeuten. Ik heb vele wachtkamers van binnen gezien, schema's in handen gekregen met stadia van rouw en boeken gelezen met een dode boom op de kaft. Wat mij echter het meeste hielp, was het onder woorden brengen van mijn eigen proces. Ik ging schrijven over de dood van mijn ouders en kreeg daarmee woord voor woord de controle over mijn eigen leven terug. Belangrijk daarbij was het verzamelen van informatie: wat is hier nou eigenlijk gebeurd?

Het aanvaarden van de realiteit ging in stukjes, maar begon vanaf dag één. Samen met mijn oudste broer belde ik de hele wereld over om zeker te weten dat mijn ouders waren ingestapt op de fatale vlucht. Ik heb de lichamen van mijn ouders niet meer gezien. De familierechercheurs raadden het ons sterk af. Mijn ouders waren ernstig verminkt door de crash en zouden onherkenbaar zijn. Ze vertelden ons dat

zelfs een pluk haar of een stukje van een hand niet toonbaar zou zijn. Ik ging een beeld vormen in mijn hoofd van hoe ze eruit hebben gezien, een horrorbeeld. Ik vroeg onze begrafenisondernemer, die wij een paar dagen na het ongeluk al gebeld hadden – een tip van kennissen – of mijn ouders speciale kleding aan konden krijgen in de kisten, maar zelfs zij heeft hen niet meer gezien. Geen net pak voor mijn vader dus, niet de lievelingsjurk van mijn moeder. “Wat hebben ze dan aan?”, vroeg ik. “Ik heb begrepen dat ze je ouders in witte doeken hebben gewikkeld”, zei de begrafenisondernemer. Dit eerlijke antwoord troostte me; ik beeldde me vanaf dat moment in hoe ze lagen te slapen in witte doeken. Niet verminkt, maar vredig.

Twee maanden na de ramp bezochten we de rampplek in Tripoli en liepen we zelf tussen de wrakstukken en opengescheurde koffers. Alle mogelijkheid tot ontkenning ontnamen we onszelf door de feiten te verzamelen. Toch kan ik het mij soms nog steeds niet voorstellen. Wanneer iemand plotseling sterft, ver van huis op een gruwelijke manier, blijft het moeilijk om te beseffen dat het echt gebeurd is. Eerlijke en heldere begeleiding van hulpverleners hielp

De begrafenis van mijn ouders was het mooiste en het vreselijkste dat ik ooit heb meegemaakt

daarbij. De familierechercheurs en de begrafenisondernemer hebben alle

informatie die wij wilden weten eerlijk met ons gedeeld. Ze waren betrokken en zichtbaar geraakt, maar kenden intuïtief de juiste balans tussen persoonlijke begeleiding en gepaste afstand. Onze begrafenisondernemer was geïnteresseerd zonder moeilijk te fronsen, stelde vragen over mijn ouders zonder dat het verplicht voelde om over hen te praten en kwam ter zake waar dat nodig was. Ze gaf het gevoel alles onder controle te hebben en hield duidelijk in de gaten wat wanneer moest gebeuren. Dat ontzorgde. Zij maakte het ook voor ons inzichtelijk wat wij zelf moesten doen. Maar hoe afstandelijker en ogenschijnlijk ‘professioneler’ andere hulpverleners en rouwbegeleiders zich opstelden, hoe meer ik mij juist ging verzetten tegen het hele proces. Zo waren er medewerkers van een mortuarium die geheel in het grijs gekleed hun blik afwendden toen we binnenkwamen en gewichtig naar ons knikten. Het maakte mij zo mogelijk nog verdrietiger.

Sociaal inschattingsvermogen is van essentieel belang bij de professionele begeleiding van een plotseling verlies. Waar de ene nabestaande zo gauw mogelijk alles zakelijk wil af-

handelen, heeft de ander juist de behoefte het hele verhaal te delen. Het belangrijkste is dat begeleiders mensen het gevoel geven te ontzorgen: "Het komt niet meer goed, maar het komt wel goed met de uitvaart, dat regel ik voor je." Dat vertrouwen helpt.

Soms kun je als nabestaande denken dat iedereen iets van je "moet": de media willen je verhaal horen, instanties vragen om informatie. Geef nabestaanden het gevoel dat je als uitvaartverzorger aan hun kant staat. Een van de weinige dingen die je samen kunt doen bij een plotselinge dood, is het leven van de overledene eren in de vorm van een uitvaart.

De begrafenis van mijn ouders was het mooiste en het vrelijkste dat ik ooit heb meegemaakt ineen. Al onze herinneringen aan hen kwamen daar samen. Hoewel ik had gewild het niet te hoeven doen, kon het: afscheid nemen. De begeleiding van dood door een ramp vergt maatwerk. Mensen die dit meemaken, zijn vaak erg in de war en worstelen met het aanvaarden van de ongeloofwaardige realiteit. Afscheid nemen kan in zo'n geval ingewikkeld zijn, maar is van essentieel belang. Help iemand om het beeld compleet te maken. Ontzorg, wees helder en geef slachtoffers ondanks een gruwelijk einde een mooie en waardige uitvaart. <

Eric Venbrux (1960) is hoogleraar vergelijkende godsdienstwetenschappen en directeur van het Centrum voor Thanatologie aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Foto: Bert Beelen.

> **opponent**

Herstel van contact

Antropoloog Eric Venbrux onderzoekt doodsriten in velerlei culturen. Het betoog van Poelmann leest hij als een zoeken naar herstel van het contact met haar plotseling overleden ouders: zowel haar verlangen om precies te weten hoe hun leven eindigde, als het bijna magische afscheid tijdens de uitvaart.

Geheel onverwacht kan het noodlot toeslaan. Marieke Poelmann verloor plotsklaps haar beide ouders, zonder dat ze echt afscheid had kunnen nemen. Dat is een onvoorstelbaar hard lot. Zo onwerkelijk moet het zijn geweest, en buitengewoon moeilijk om te dragen. Reddeloos achterblijven met de wetenschap van hun gruwelijke einde en ze nooit meer kunnen zien.

Poelmann maakt duidelijk hoe onwezenlijk zo'n gebeuren is, niet te bevatten eigenlijk.

Van cruciaal belang om weer grip op het leven te krijgen, was het om exact te weten wat haar ouders doorgemaakt hadden en hoe het kon geschieden. De harde werkelijkheid van het verlies kon dan pas goed tot haar doordringen. Daartoe bezocht ze ook de plek van de ramp. Dat maakte het bijna tastbaar, zoals ook andere 'harde' feiten. Het ogenschijnlijk onmogelijke afscheid had dan toch plaats bij de waardige uitvaart van haar ouders. De aanwezigheid van de stoffelijke resten en het ophalen van alle herinneringen aan hen bracht ze onmiskenbaar nabij. Het is moeilijk te verteren dat dierbaren zomaar uit het leven worden weggerukt. Een symbolisch herstel van het

Magisch denken schuilt achter grafbezoek en verklaart waarom de stoffelijke resten zo buitengewoon belangrijk zijn om afscheid te kunnen nemen

contact lijkt een voorwaarde om ermee in het reine te komen, anders blijft een gevoel van *unfinished business* knagen. We vinden geen rust, eer de lichamen van vermisten geborgen zijn.

Is een van onze dierbaren stervende, dan spoeden we er ons gewoonlijk naartoe om de laatste momenten mee te maken. Bij een onverwacht en noodlottig ongeval kan dat niet, maar voelen we evenzeer de behoefte om de plek des onheils te bezoeken. Talloze bermmonumenten getuigen hiervan. Het is de plaats waar de laatste adem uitgeblazen is, een symbolisch contactpunt met de overledene.

Ook stoffelijke resten brengen ons op magische wijze met de overleden dierbare in contact, al is de persoon er in feite niet meer. We zijn immers geneigd, geheel volgens de wetten van de magie die James Frazer formuleerde, het

contact dat er was tussen het lichaam en de levende persoon te beschouwen als een blijvende en daadwerkelijke verbintenis. Dit denken schuilt achter grafbezoek in het algemeen, maar maakt ook duidelijk waarom de stoffelijke resten buitengewoon belangrijk zijn voor nabestaanden om afscheid te kunnen nemen.

Uit de ontroerende getuigenis van Marieke Poelmann spreekt voor mij een streven naar een herstel van het contact, dat zo onvoorzien door onheil verbroken was, zowel door weten deelgenoot te worden van de laatste momenten van haar ouders, als bij de laatste eer. <